

STARI JEVREJSKI NADGROBNI SPOMENIK NA KRAJŠINI KOD STOCA

Pored srednjovjekovne nekropole na Radimlji kod Stoca, koju je obradio dr. A. Benac u posebnoj knjizi (sveska I. izdanje Zemaljskog muzeja u Sarajevu 1951), Stolac je bogat gradinama, crkvinama i raznim preostacima iz perioda Ilira i Rimljana, zatim građevinama i predmetima iz perioda Slovena i Turaka. Jedan dio tih lokaliteta je ispitan i naučno obrađen, ali još postoji dobar dio nedotaknutih. Jedan od takvih je srednjovjekovna nekropola sa stećcima na Gorici i nešto dalje od nje, po prilici na udaljenosti oko 700 m sa gornje strane ceste na putu Mostar-Stolac, na mjestu zvanom Krajšina, jevrejsko svetište — sastajalište. To je malo groblje sa svega tri nadgrobna spomenika. Najstariji jevrejski grobovi, razasuti po Bosni i Hercegovini, imaju oblik stećaka čije je čelo ispisano hebrejskim jezikom i pismom. Zato ovdje iznosim nekoliko misli o jednom takvom neobičnom nadgrobnom spomeniku stolačkog kraja, jer sam čvrsto uvjeren da će pozvaniji obraditi jevrejske nadgrobne spomenike kao poglavlje za sebe i na taj način dati još jedan prilog više upoznavanju naših istoriskih spomenika.

Jedan od ta tri spomenika nema nikakva natpisa. Na drugom čitamo »ARNOLD SILBERSTEIN gestorben im Mai 1898.« Ova dva spomenika nanknadno su podignuta pored glavnog, koji je isklešan od bijelog hercegovačkog krečnjaka. Pod njima su pokopana dva vojnika Jevreja koji su se nalazili u Stocu, tamo umrli i u nedostatku jevrejskog groblja sahranjeni kod starijeg nadgrobnog spomenika (vidi sl. 1), sa kojim nemaju ništa zajedničko, jer je nadgrobni spomenik (sl. 1) ranijeg datuma. Povodom toga u jevrejskom svijetu postojala je izreka: »Blago onoj dvojici kada su sahranjeni kod onog dobrog čovjeka.«

Nas interesuje nadgrobni spomenik (sl. 1) na kojem ćemo se, naravno, i duže zadržati. Taj spomenik ima oblik nepravilne peterostrane prizme kojoj su strane jednake, a gornja strana zaravnjena pa izgleda kao nepravilna šesterostrana prizma (vidi sl. 1). Nadgrobni kamen je dugačak 150 cm, a širok 50 cm. U donjem dijelu je širi nego u gornjem za 1 cm, a visina iznosi 96 cm. Leži na postolju, čija dužina iznosi 190 cm, a ši-

rina 80—90 cm. S desne strane pri vrhu ima natpis u dva reda koji nije potpuno čitljiv. Sa sjeverne strane pak uklesan je drugi natpis na starohebrejskom koji u originalnoj i latiničnoj transkripciji ovako glasi:

האבן הזאת הניצבת
תהיה לציון ולמוצבת
קבירת איש האלהים
אשר מעשיו נפלאים
ועליהם יצדק להללו
חסיד קדוש יאמר לו
הה מור הרב הגדול
ר' משה דאנון זי"ע
נפטר ביום כ' סיון
מש' התק"ץ לפג

AUEN AZOT ANICEUET
TIE LECIJUN ULMACEUET
KEURAT IS AELOIM
ASER MAASAU NIFIAIM
UALEM JICDAK LEALELO
HASID KADOS JEAMER LO
ALO U MORENU UERABENU ARAU AGADOL
RABIN MOSE DANON ZEHTO JAGEN ALEUM
AMEN
NIFTAR BEJOM KAF SIVAN
MISENAT ATAKAC (5390) LIFRAT GADOL.

Nadgrobní spomenik rabina Moše Danona na Krajšini.

*OUAJ KAMEN KOJI JE OUDJE PODIGNUT
NEKA BUDE KAO ZNAK I SPOMENIK
UKOPA JEDNE SUETE OSOBE
ČIJA SU DJELA ČUDESNA
I O KOME SE MOŽE KAZATI
DA JE BIO POBOŽAN I SNET.
ON JE NAŠ GOSPODIN UČITELJ I VELIKI RABIN,
RABIN MOŠE DANON. NJEGOVA DOBRA DJELA
NEKA NAM POMOGNU. AMEN!
ODIJELIO SE OD OVOGA SUIJETA DANA
20 SIUVANA GODINE 5590 (1830)*

Nadgrobní kamen s gornje desne strane na desnom rubu natpisa malo je oštećen.

Sastajalište od nadgrobnog spomenika je udaljeno nešto oko 35 m. To je kuća koja je dugačka 8,60 m, a široka 7,20 m. Pokrivena je crijepom, a zidana kamenom. Ima tri prozora okrenuta prema nadgrobnim spomenicima, a vrata su okrenuta prema sjeveru, Unutar zgrade unaokolo nalazile su se klupe za sjedanje i udubljenje u zidu — niša — mjesto u koju bi se stavljao Jevrejima svet predmetora. Sada se na udaljenosti oko 2 metra ispred sastajališta pruža kanal za natapanje Vidovog Polja. Ostala dva nadgrobná spomenika su od betona, za razliku od ovog, a pri vrhu su malo ovalnog oblika. Dužina drugog nadgrobnog spomenika je 1,23 m, a širina 0,59 m. Spomenik je bez natpisa. Na udaljenosti od 4,30 m od ovog nalazi se još jedan spomenik dužine, širine i oblika kao ovaj drugi, samo s tom razlikom što se na ovom trećem nalazi natpis sa sjeverne strane urezan u betonu, a koji smo ranije pomenuli.

Naša izložba u Parizu maja 1949 godine s pravom je pobudila najveći interes za umjetnine naših zemalja. Među izloženim objektima osobitu su pažnju skrenuli bosansko-hercegovački stećci. Od stećaka su posebni interes i pažnju zaslužili oni sa Radimlje kod Stoca i iz Zgošće kod Kaknja, sad u bašti Zemaljskog muzeja u Sarajevu.¹

¹ Časopis za likovnu umjetnost br. 2, 1950, 13—17. Vidi i Musée des Monuments François L'Art Medieval Yougoslave P 14, 15, 16.

Kada smo već kod ovoga pitanja, treba znati da su Jevreji u Bosni i Hercegovini, došavši iz Španije, naišli na dobar prijem kod vlastodržaca u XVI vijeku. Međusobno vjerski, krvno i trgovački povezani, živjeli su oni vijekovima svojim patrijarhalnim životom. Prema ostalim slojevima naroda bili su korektni. Prema vlastima bili su više nego odani. Pokojnike su sahranjivali u svojim grobljima, pod glomaznim kamenjem sličnim našim stećcima. Čelo svakog nadgrobnog spomenika bilo je ispisano najnužnijim podacima o pokojniku. Obradu tih nadgrobnih spomenika, kao i njihovo porijeklo, koliko mi je poznato, još niko nije uzeo u rad iako bi to bila zahvalna tema koja čini sastavni dio naše prošlosti.

Na njemačkom jeziku je napisao dobru knjigu o Jevrejima u Bosni dr. Moritz Levy: Die Sephardim in Bosnien, Sarajevo 1911, ali je Levi obradu nekropola izbjegao i ostavio potomcima.

U grobnici pod nadgrobnim spomenikom (vidi sl. 1) sahranjen je rabin Mojsije Danon, koji je 1815 (5575) godine izabran za vrhovnog rabina.² To je bila velika čast jer je vrhovni rabin imao gotovo neograničenu vlast nad svojim vjernicima. On je zastupao interese Jevreja kod vezira i vrhovnih vlasti. Bio je gotovo isključivo sudac u svim međusobnim sporovima Jevreja, te je vrlo malo Jevreja izlazilo pred građanski sud. U vrijeme Mojsija Danona bio je bosanski valija u Sarajevu Ruždi-paša, navodno vrlo podmitljiv i nezgodan čovjek.³

U to vrijeme neki Jevrejin iz Sarajeva, imenom Moše Havijo, prešao je u Travniku na islamsku vjeru, svojom lukavošću uvukao se u red derviša i dobio ime derviš Ahmed. Neukom muslimanskom svijetu izdavao se za čudotvorca nadahnuta »božijom« inspiracijom i narod je u njega vjerovao. On je ubrzo poslije prelaska na islamsku vjeru nestao iz grada. Ruždi-paša, koji je baš u

² Godišnjak La Benevolencije i Potpore 5694—1933, str. 94.

³ Godišnjak La Benevolencije i Potpore 5694—1933, str. 81. Vidi i Levy, Die Sephardim in Bosnien, 30—31,

to vrijeme bio na položaju valije a koji je i sam pripadao redu derviša, bacio je krivicu na Jevreje da su oni ubili Mošu derviša Ahmeda iz mržnje što je prešao na tuđu vjeru, i tražio je veliku krvarinu u novcu koju Jevreji nisu mogli da isplate. Zato Ruždi-paša dođe iz Travnika u Sarajevo i izda naredbu da se zatvore vrhovni rabin i još deseterica njegovih najbližih saradnika. U subotu 4 XI (hežvana) 5580 (1820) godine pronio se glas u templu da je paša naredio da se taoci poubijaju. Jevreji su se raštrkali po gradu. Jedan od njih dade novac nekom muslimanu Ali Asaku da pobuni ionako nezadovoljne muslimane protiv Ruždi-paše, te da tako spasi zatvorene Jevreje. Ali Asak je isto tako mrzio pašu još od ranije. On je sakupio dosta ratobornih istomišljenika i zajedno s njima provalio u zatvor i oslobodio zatvorenike. Razjarena masa naroda navalila je na pašine konake i provalila vrata. Paša je u životnoj opasnosti uspio da se spasi bjekstvom na drugu stranu konaka.⁴

Po izlasku iz zatvora Mojsije Danon je naredio da se za onu svotu novaca koja je bila sabrana za njihov otkup, a koja je paši bila premlena, sagradi hram kod Bezistana u Sarajevu

⁴ Vidi opširnije Godišnjak La Benevolencije i Potpore 5695—1933, str. 81—95.

⁵ Ovu knjigu priloga, zapravo dnevnik pa i kroniku, u koju su unošene bilješke i događaji od dolaska Jevreja u

5582 (1822) godine. Prikupljena svota iznosila je, kako je bilo zabilježeno u knjizi priloga, 15.000 dukata.⁵ Paša je tražio 500 kesa groša, na ime krvarine.

Rabin Mojsije Danon se zavjetovao da će otići u Palestinu, ako se izbavi iz zatvora, a ako na putu umre, da ga na tom mjestu i sahrane. Zaista, na putu u Palestinu zateče ga smrt na Vidovom Polju kod Stoca.⁶ Njegov pratilac javi to jevrejskoj opštini u Mostar, jer Jevreja u to vrijeme nije bilo u Stocu. Mostarski Jevreji dođoše u Stolac i ispuniše želju Mojsiju Danonu sahranivši ga na Krajšini kod Stoca.

Po prilici prije 60 godina otkupio je to zemljište Daniel Mojsije Salom iz Sarajeva zvani Šćuplija, prozvan tako po tome što se doselio iz Skoplja (Turski Uskuplu — Skopljak, a u Bosni se govorilo Uščup). Salom je obnovio spomenik, sagradio zgradu za sastajalište i ogradio zemljište.

Tu su se, kako smo već ranije rekli, sastajali Jevreji iz bliže i dalje okoline radi obnavljanja uspomene na rabina Mojsija Danona. Na dan njegove smrti čitale bi se cijele noći molitve, a ako bi toga dana bilo nevrjeme, onda bi se molitve čitale u kući koju smo nazvali sastajalište.

našu sredinu, i mnoge druge raritete odnijeli su njemački vojnici za vrijeme II svjetskog rata.

⁶ Einsenstein i dr., Enciklopedija »Ocar jisrael« »B«, 8—10.

SUMMARY

A JEWISH EPITAPH AT KRAJSINA NEAR STOLAC

In the neighbourhood of Stolac at the locality called Gorica was buried Mojsije Danon, the Sephardic chief rabbi of Bosnia and Herzegovina. On his way to Palestine Danon died near the place Stolac and there he was interred in compliance with his last wish. The grave is marked by a big tyoical tombstone, as the Senhards use to (put on their graves. To some degree they have a certain resemblance to the

Bosnian-Herzegovinian stecaks. The epitaph is composed in old Hebrew characters and language.

On certain days the Jews of all parts of Bosnia and Herzegovina used to visit this grave every year on the 20 Sivan, in order to renew the memory of the chief rabbi Mojsije Danon.